

УДК 316.334.2:159.9

Т. Бельська

КОНФЛІКТ І КОНСЕНСУС ЯК СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОТИРІЧ

Обґрунтовано, що для суспільства, в якому спостерігається зміна політичної системи, економічних відносин, геополітичного простору, культури, є характерним зростання конфліктності, що необхідно розуміти як соціальну кризу. Охарактеризовано основні способи вирішення соціальних протиріч – конфлікт і консенсус. Роз’яснено можливість та раціональність їх застосування на різних етапах розвитку суспільства.

Ключові слова: конфлікт, консенсус, циклічність соціальних процесів, громадянське суспільство, взаємовідносини між владою і громадянським суспільством.

Сучасне суспільство характеризується зростанням невизначеності та нестабільності, що спричинене насамперед впливом глобалізації, розширенням конфліктного простору, підвищенням напруженості у міжнародних відносинах, руйнуванні усталених структур, а також зміною типу відносин у людському суспільстві.

Для системного аналізу цього явища подається генезис поглядів на конфлікт і консенсус як соціально-психологічний феномен з давніх часів і до сьогодні, аналізуються погляди таких видатних мислителів та науковців, як Г. Зіммель, К. Маркс, Р. Дарендорф, Л. Козер, К. Хорні, Г. Каспер та М. Тейлор тощо.

Завдання статті – охарактеризувати основні способи вирішення соціальних протиріч – конфлікт і консенсус; обґрунтувати можливості та раціональність їх застосування на різних етапах розвитку суспільства.

Людська поведінка в суспільстві будується на основі двох біологічних інстинктів – конфлікті (агресії) і консенсусі (компромісі, узгодженості дій, їх кооперації) [1].

Дотримуючись концепції циклічності розвитку соціальних процесів, бачення якої інтерпретували у своїх працях П. Сорокін [2], А. Тойнбі [3], Е. Афонін [4] та інші, констатуємо, що цикл складається із чотирьох структурних елементів: революція (стан розвитку, пов’язаний з народженням нового соціального суб’єкта “Ми”) – інволюція (період розвитку, пов’язаний зі згоранням соціального простору, становленням і функціонуванням соціальних інституцій) – коеволюція (становлення соціального суб’єкта “Я”) – еволюція (період розвитку, пов’язаний з розвитком соціальних інституцій) [5]. Періоди соціального конфлікту і консенсусу також періодично змінюють один одного.

Під конфліктом розуміють найбільш гострий спосіб вирішення протиріч між учасниками взаємовідносин. Можливість виникнення конфлікту існує у всіх сферах. Конфлікт нерозривно пов’язаний з політикою і присутній у владних відносинах, тому потрібно констатувати, що державне управління – це галузь не тільки постійної, але й підвищеної в порівнянні з іншими сферами суспільного життя конфліктності. Конфлікти виникають на ґрунті щоденних розбіжностей у поглядах, розбіжностей і протиборства різних думок, потреб, спонукань, бажань, стилів життя, надій, інтересів і особистісних особливостей. Конфліктів є більше, ніж дискусій і переговорів. Вони становлення

ескалацію щоденного суперництва і протистояння в сфері принципів або емоційно обумовлених сутичок, що порушують особистий або міжособистісний спокій [6]. Конфлікт у взаємовідносинах органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства є показником неефективності державної політики.

На відміну від конфлікту, консенсус – це співпраця у вирішенні проблем, за якої сторони діють відкрито та прозоро. Консенсус означає прийняття всіма сторонами (політичними партіями, армією, церквою, важливими зацікавленими групами, такими як профспілки, об'єднання підприємців тощо) основних правил виходу з кризи чи співіснування. З огляду на це, виник термін консенсусна демократія. На думку С. Сєрьогіна, саме консенсусна демократія покликана раціоналізувати суспільно-політичний конфлікт, запропонувати такі механізми адаптації, які дозволять трансформувати громадянський конфлікт від протистояння до діалогу шляхом суспільної взаємодії [7]. Узгодженість (консенсус) – це фаза встановлення та адаптації демократичних структур, інститутів та норм, що частково або повністю визнаються громадянським суспільством як легітимні. Консолідація передбачає: встановлення і відтворення демократичної політичної практики, моделей демократичної політичної культури; подальше зміцнення демократичних структур; прогресуючу адаптацію до змін, які відбуваються в процесі практичного втілення демократичної моделі в життя; досягнення інститутами чіткої ідентичності і певного ступеня автономії відносно громадянського суспільства; розширення підтримки демократичних інститутів. У цей період закріплюються демократичні норми та адаптуються другорядні норми в суспільному житті.

С. Гантінгтон і його послідовники вважають головним джерелом прогресу конфлікт між включеністю населення в активне життя суспільства і інститутами публічної влади. Очевидно, що активність має у перехідні періоди випереджає розвиток політичних інститутів суспільства.

Ряд вчених дотримується думки про те, що конфлікт – це явище тимчасове, тому суспільство обов'язково досягне такого розвитку, коли він зникне. Інші вчені вважають, що конфлікти – це явище невідворотне і необхідне.

Г. Зіммель вбачає конфліктність у сутності людини, її інстинктивних почуттях любити і ненавидіти. З огляду на це, конфлікт є виходом ворожості, посилення соціальної солідарності. Основу марксистської теорії становить постулат про те, що причиною суспільних конфліктів є боротьба за власність між класами.

Як співробітництво, так і конфлікт, постійно присутні в суспільному житті, вважає Р. Дарендорф. Революцію як крайній прояв конфліктної ситуації він називає гірко-солодкими моментами історії, оскільки ненадовго з'являється надія, яка незабаром обертається розчаруванням і новими непорозуміннями. Звичайно, безлад не сприяє економічному розвитку, а політична нестабільність викликає страх. Все ж революції є не тільки крайнім проявом протесту, а й обіцяють нові способи організації суспільства, а можливість конфліктувати – є проявом свободи [8]. До речі, Р. Дарендорф саме громадянське суспільство вважає “життєвим середовищем свободи.

За М. Голштейн-Бек, конфлікти можна класифікувати так: мотиваційні конфлікти, пов'язані з задоволенням потреб чи з порушенням структури цінностей або норм; комунікаційні, обумовлені спотворенням, ускладненням інформаційних каналів, відсутністю зворотного зв'язку; конфлікти влади, які виникають, коли структура організації є перешкодою для реалізації особистих цілей. Ще одна причина, на яку звернув

увагу середньовічний китайський автор Лі Гоу у своєму трактаті “План збагачення держави, посилення армії, заспокоєння народу: “Народ підпорядковується не правителю, а його указам. Тому правителю, перш ніж охороняти державу, слід дотримуватися власного указу. Загалом, цю причину можна було б позначити як зневагу з боку керуючої системи організаційними нормами, що призводить до її дискредитації влади і провокує рядових співробітників на аналогічні порушення. Цілком природно, що застосування, з огляду на це, до рядових порушників санкцій викликає їх протест, протидію керівництву. Це своєю чергою стає “благодатним ґрунтом” для широкого кола конфліктів у майбутньому [9].

Погоджуючись із думкою А. Здравомислова, констатуємо, що відносини в суспільстві складаються через масу конфліктів, які розгортаються на всіх основних рівнях соціальної організації: на цивілізаційному рівні розгортаються конфлікти, пов’язані зі зміною системи цінностей; на соціальному рівні виникають конфлікти у зв’язку зі спробою створити нову систему суспільних відносин на основі демократизації та ринкової економіки; на рівні структурних змін виникають конфлікти між соціальними верствами і групами, що утворюються в суспільстві при зміні соціального ладу; на інституціональному рівні виникають конфлікти, пов’язані з перебудовою організаційних структур і фінансових зв’язків між установами і організаціями в умовах ринкової економіки; на рівні повсякденного життя існують конфлікти, пов’язані з використанням людьми нових можливостей соціального самоствердження і зі складними процесами адаптації більшості населення до нових цінностей, норм, вимог ринкових відносин [10].

Розгортання конфліктів одночасно на всіх цих рівнях призводить до того, що в суспільстві відбулися радикальні, а головне, необоротні зміни, які характеризуються змінами політичної системи, економічних відносин, геополітичного простору, статусу держави та стану культури. Виникають нові конфлікти, пов’язані з боротьбою за владу, вплив, власність та інші способи самоствердження в політичному і соціальному просторі. Ці конфлікти є наслідком демократизації і виражаються у плюралізмі політичних позицій. Криміналізація суспільства має своїм наслідком підрив довіри до влади, створення ситуації повної соціальної незахищеності, невпевненості в майбутньому. Водночас проявляються конфлікти, пов’язані з неможливістю певної частини населення, особливо людей старшого покоління, некомфортно відчувати себе у соціальному просторі.

Переплетення цих конфліктів потрібно розуміти як соціетальну кризу, яка в повсякденній свідомості сприймається як ситуація хаосу, втрати розумних орієнтирів, ірраціональності.

Л. Козер визначає умови, за яких конфлікт є позитивним і негативним. Позитивна роль конфлікту полягає в тому, що він відіграє важливу роль у підтримці динамічної рівноваги. Л. Крісберг переконаний, що конфлікт існує в тому випадку, коли дві і більша кількість сторін упевнені у тому, що цілі їх діяльності несумісні. Якщо цивілізація стабільна і традиції стійкі, то різноманітність доступних нам виборів обмежена, і діапазон можливих конфліктів між ними вузький, наголошує К. Хорні. Але, якщо цивілізація перебуває у стані швидких змін, то вибори, які повинен робити кожний індивід, багатозначні і складні [11].

Найчастіше наслідком конфлікту є протестна поведінка громадян, яка може проявлятися в конвенційних (законних) і неконвенційних (незаконних) формах політичної участі (рис. 1).

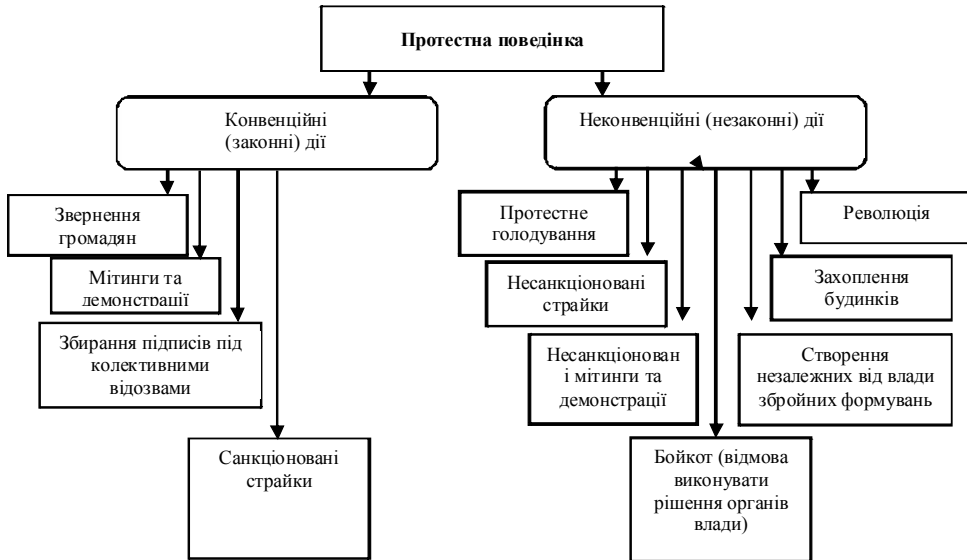

Рис. 1. Форми протестної поведінки

Протести є випробуванням демократії. Головним тут стає завдання збереження балансу: захистити право на свободу висловлювань і зборів із одночасним утриманням громадського порядку і опором спробам залякування чи насильства. Придушення мирних протестів задля порядку може перетворитися в репресії; але й дозволяти неконтрольовані протести – значить заохочувати до анархії, хаосу. Для досягнення такого балансу необхідне законодавче врегулювання питання [12].

В Україні рівень політичної участі росте швидше, ніж організованість, уміння об’єднуватись. Оскільки мобілізація і політична участь в нашій країні є високими, а рівень організації та інституалізації – низьким, між ними виникає конфлікт, що виявляється в невідповідності мас до управління [13].

Роль конфлікту в політичній напруженості та виробленні стійкої демократії визначають Г. Каспер та М. Тейлор. На думку авторів, чим складніше і важче відбувається демократизація, і чим більше переговорів між її суб’єктами проводиться, тим міцнішою буде сама демократія [14]. Демократії, котрі виникають із такого “легкого процесу”, не демонструють ознак консолідації і можуть повернутися назад до авторитаризму. За дослідженнями Х. Лінца, розпад режимів, що демократизуються, відбувається через низьку професійність нових демократів і виникнення внаслідок цього невирішених проблем та різноманітних криз; появу в суспільстві кризових груп; наявність політичного насильства в процесі розпаду демократії; поступову відмову від завоювань демократії і авторитарні тенденції в керівництві новими демократичними інституціями; протистояння інститутів парламентаризму і президентства, що призводить до поглиблення дестабілізації демократичного режиму [15].

І. Кіянка переконана, що конфлікти “забезпечують загально-прогресивний рух суспільного життя, сприяють збереженню єдності соціальних розшарувань, утвердженню суспільно-ціннісних норм та принципів” [16]. Якщо конфліктні питання є життєво важливими і зачіпають релігійні принципи, права людини або майбутнє суспільства

загалом, досягти їх взаємовигідного врегулювання шляхом переговорів не вдається, адже щодо певних засадничих принципів компроміс неможливий [17]. Водночас необхідно погодитися із думкою Ш. Ейзенштадта про те, що руйнування старого не обов'язково сприяє виникненню нового. Часто розрив традиційних зв'язків і втрата традиційних цінностей призводить до дезінтеграції, дезорієнтації і хаосу, а не до вкорінення нових цінностей та інститутів [18]. Часткові зміни характеризуються конфліктністю інноваційних і традиційних інститутів. Водночас, деякі традиційні інститути можуть сприяти процесу демократизації.

Саме навколо державних інститутів групуються інститути громадянського суспільства. Боротьба між різними політичними силами відбувається передусім за владу. Водночас потрібно зазначити, що перенесення готових зразків інститутів та моделей взаємовідносин може призвести до конфліктних ситуацій у суспільстві, дестабілізації, соціальних і національних конфліктів.

Демократичні інститути у різних країнах мають яскраво виражений національний характер і формуються під впливом ментальності окремого народу. Все ж, потрібно відзначити глобальну сутність демократичних процесів.

А. Мельвіль, відповідаючи на питання про причини різних траєкторій і результатів посткомуністичних трансформацій, вказує на такі фактори:

- сутність докомуністичних і дорадянських традицій (цивілізаційних, культурних, політичних тощо), наявність чи відсутність демократичного досвіду;
- особливості зовнішнього середовища як фактора, що підтримує чи перешкоджає внутрішнім трансформаціям;
- стан соціально-економічної, політичної, культурної та інших сфер у відправних точках політичних трансформацій;
- протікання процесів розпаду авторитарних структур влади;
- принципи зміни і репродукції політичних і економічних еліт;
- специфіка нових політичних інститутів та шляхів їх вибудовування;
- тактика політичних акторів (із врахуванням їх конкретних індивідуально-психологічних особливостей) [19]. Тобто, для успішного переходу до демократії важливе не тільки усунення старого тоталітарного чи авторитарного режиму, а необхідно також створити інститути демократії та встановити демократичні правила.

У розвинених демократичних країнах наявна тенденція взаємозближення і взаємопроникнення громадянського суспільства і владних структур: держава невпинно поширює свої повноваження в соціальній сфері; громадянське суспільство активно впливає на функціонування політичної сфери. Відбувається соціалізація держави і політизація громадянського суспільства [20].

На нашу думку, громадянське суспільство виникає в результаті ускладнень у державі як ефективна система, що дозволить оптимізувати демократичні процеси. Відповідно, часові рамки формування громадянського суспільства, моделі взаємодії з органами публічної влади визначаються в кожній країні окремо.

Можна стверджувати, що кожному історичному періоду притаманні взаємовідносини з типовими способами вирішення конфліктних ситуацій. У "індустріальному" суспільстві таким способом є насильство. Суть його полягає у перерозподілі владних повноважень за допомогою сили, тому основні форми прояву конфлікту – революція, повстання, війна. Змінюється форма прояву конфлікту. Революція має тенденцію переростати в демонстрацію і страйк, повстання – у голосування на

виборах, міжособистісні конфлікти вирішуються в судових установах [21]. Вирішення таких конфліктів відбувається за допомогою досягнення угоди, прийняття нових законів. У підсумку ми маємо консенсус.

Технологія вирішення конфлікту повинна базуватися на таких теоретичних положеннях: 1) вирішення конфліктів силовими методами в сучасному суспільстві є неприпустиме; 2) для вирішення конфліктів є необхідним встановлення взаємовідносин, враховуючи інституційну, нормативну, ціннісну, функціональну, комунікативну складові; 3) для наближення до консенсусу необхідним є заключення угоди між конфліктуючими сторонами, вирішення проблеми у правовому полі.

Отже, відносини органів публічної влади та інститути громадянського суспільства будуються на інституційній, нормативній, ціннісній, функціональній, комунікативній основі.

Перший етап інституціалізації – формування та становлення інституту; другий етап – його “легітимізація”, укорінення в суспільстві та суспільній думці, адаптація до традицій та норм; третій етап – зростання його ефективності, певна “оптимізація”. Одним із важливих чинників успішної інституціалізації демократії у традиційних суспільствах є легітимність інститутів, тобто розуміння значною частиною населення необхідності того або іншого інституту демократії та інформованості про його діяльність.

Подолання кризи легітимності пов’язане з виконанням двох завдань. По-перше – підвищити довіру до інститутів демократії, чого можна досягти шляхом поліпшення матеріального стану основних соціальних груп. Це своєю чергою здійснюється через поетапне впровадження ринкових механізмів шляхом забезпечення високого рівня соціального захисту основних груп населення. По-друге – створити механізм подолання соціокультурних суперечностей, для чого потрібно передусім визначити соціальні групи.

Інститути громадянського суспільства, здійснюючи реєстрацію, проявляючи ініціативу під час обговорення законодавчих актів, інформуючи згідно із законодавством, про проведення мітингів та зборів, вступають у відносини з органами публічної влади, що є нормативною складовою.

Ціннісні орієнтації – комплекс широкоаспектних світоглядних позицій, це джерело виникнення конкретних та стійких мотивів діяльності. Вони виявляються у світоглядницьких позиціях. Цінності є рушійною силою розвитку суспільства. Вони є регуляторами суспільного життя. Ціннісні орієнтири впливають на мотиви і цілі діяльності громадянського суспільства, визначають засоби його функціональне забезпечення. Забезпечення розвитку суспільства з утвердженням базових ціннісних орієнтацій є проявом співпраці на ціннісному рівні.

Висновки

З вищезазначеного видно, що державне управління – це галузь не тільки постійної, але й підвищеної в порівнянні з іншими сферами суспільного життя конфліктності, тому що конфлікт нерозривно пов’язаний з політикою. Демократичні інститути мають яскраво виражений національний характер і формуються під впливом ментальності кожного окремого народу, тому перенесення готових зразків моделей взаємовідносин також може призвести до конфліктних ситуацій у суспільстві. Громадянське суспільство виникає в результаті ускладнень у державі як ефективна система, що дозволить оптимізувати демократичні процеси, відповідно, часові рамки формування громадянського суспільства, моделі взаємодії з органами публічної влади визначаються в кожній країні окремо. Відносини органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства

будуються на інституційній, нормативній, ціннісній, функціональній, комунікативній основі.

Література

1. Лоренц К. Обратная сторона зеркала [Текст] : науч. изд. / К. Лоренц. — М. : Республика, 1998. — 393 с.
2. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество [Текст] / П. А. Сорокин. — М. : Политиздат, 1992. — 543 с.
3. Тойнби А. Дж. Постигание истории [Текст] : сборник / А. Дж. Тойнби ; [пер. с англ. Е. Д. Жаркова]. — М. : Рольф, 2001. — 640 с.
4. Афонін Е. А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід [Текст] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. — Х. : Видавець ПАРАПАН, 2002. — 504 с.
5. Афонін Е. А. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз [Текст] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. — Х. : Вид-во “Золота миля”, 2008. — С. 16.
6. Скотт Джини Грэм. Конфликты. Пути их преодоления [Текст] / Скотт Джини Грэм. — [Б. и.] : Внешторгиздат, 1991. — 192 с.
7. Сergyogin С. Консенсусна демократія в інтегрованих системах публічного управління: європейський досвід та Україна / С. Сergyogin, В. Баштанник // Актуальні проблеми державного управління [Текст] : зб. наук. пр. — Вип. 2 (28) [редкол. С. М. Сergyogin (голов. ред.) та ін.]. — Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2007. — С. 4, 5.
8. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы [Текст] / Р. Дарендорф ; пер. с нем. Л. Ю. Пантиной ; ред. пер. М. Н. Грецкий]. — М. : Изд-во “РОССПЭН”, 2002. — С. 11—13.
9. Кабаченко Т. С. Психология управления [Текст] / Т. С. Кабаченко. — М. : Пед. об-во России, 2001. — С. 254, 255.
10. Здравомыслов А. Г. Социология конфликта ТХТ [Текст] / А. Г. Здравомыслов. — М. : Аспект-Пресс, 1996. — С. 6, 7.
11. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза [Текст] / К. Хорни. — СПб. : Лань, 1997. — С. 17.
12. Основи демократії [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.] ; за заг. ред. А. Колодій. — К. : Вид-во “Ай Бі”, 2002. — С. 380, 381.
13. Радченко О. В. Політичний режим в Україні та теорії модернізації: вибір шляху демократизації / О. В. Радченко // Актуальні проблеми державного управління [Текст] : зб. наук. пр. — Вип 1 (29). — Одеса : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2007. — С. 64.
14. Casper G. Negotiating Democracy. Transition From Authoritarian Rule [Text] / G. Casper, M. Tailor. — [S. p.] : University of Pittsburgh Press, 1966. — P. 50.
15. Linz J. J. Transitions to Democracy / J. J. Linz // The Washington Quarterly [Text]. — 1990. — № 3. — Summer.
16. Кіянка І. Б. Політична стабільність: суть і основні засоби її досягнення в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. н. : спец. 23.00.02 “Політичні інститути та процеси” / І. Б. Кіянка. — Львів : [б. в.], 2002. — 18 с.
17. Шарп Дж. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи [Електронний ресурс] / Дж. Шарп ; [пер. з англ. Ін-т ім. Альберта Ейнштейна]. — Львів :

Сполом, 2004. — С. 18. — Режим доступу : http://www.aeinstein.org/wp-content/uploads/2013/10/FDTD_Ukrainian.pdf.

18. Eisenstadt S. Tradition, Change and Modernity [Text] / S. Eisenstadt. — N.-Y. : Wiley, 1973. — P. 99.

19. Мельвиль А. Ю. О траекториях посткоммунистических трансформаций / А. Ю. Мельвиль // Полис [Текст]. — 2004. — № 2. — С. 73, 74.

20. Політична система і громадянське суспільство : європейські і українські реалії [Текст] : монографія / [А. І. Кудряченко, В. М. Бебик, В. І. Бортніков та ін.] ; за заг. ред. д. і. н., проф. А. І. Кудряченка. — К. : НІСД, 2007. — С. 37.

21. Карпенюк О. С. Правовое регулирование посредничества при разрешении внешнеэкономических споров [Текст] : автореф. дис. ... к. юр. н. : спец. 12.00.03 "Гражданское право ; предпринимательское право ; семейное право ; международное частное право / О. С. Карпенюк. — М. : [б. и.], 2008. — С. 28, 29.

T. Bielska

CONFLICT AND CONSENSUS AS WAYS OF SOLVING SOCIAL CONTRADICTIONS

It is substantiated that conflict increase that should be understood as a societal crisis is typical for a society in which there is a change in the political system, economic relations, geopolitical space, and culture. The main ways for resolving social contradictions – conflict and consensus are described; the possibility and rationality of their application in different stages of social development are explained.

Key words: conflict, consensus, cyclical social processes, civil society, relationship between government and civil society.